

AZ EMBERI JOGOK EGYETEMES NYILATKOZATA KIDOLGOZÁSÁNAK TÖRTÉNETE ÉS ELFOGADÁSÁNAK KÖRÜLMÉNYEI

KOVÁCS PÉTER
egyetemi tanár (PPKE JÁK)

I.

Hatvan évvel elfogadása után azért is érdemes ezen a konferencián röviden áttekinteni az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata megszületésének körülményeit, mivel bizonyos szempontból kicsit másként történtek a dolgok, mint ahogyan az a köztudatban benne van, mint ahogyan bizonyos sztereotípiák rögzültek az egymást követő jogászgenerációkban.

Valahányszor az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának méltatására kerül a sor, le szoktuk róni a szokásos tiszteletköroket a második világháborús szövetségesek elhatározottsága és következetessége előtt. Így említésre kerül, hogy az emberi jogok fontossága megjelent az ENSZ előkészítése során: az 1941. augusztus 14-i Atlanti Charta utalása az emberek *félelemtől* és *szükségtől* mentes életére az a mag, amiből kinőtt az emberi jogok nemzetközi intézményrendszere. Az ENSZ alapokmány több ponton – a preambulumban, az 1. cikk (3) bekezdésében, az 55. cikkben, a 62. cikk (2) bekezdésében, a 68. és 76. cikkekben – utal *expressis verbis* az emberi jogokra, de inkább csak általánosan, közöttük az egyenlőséget, és ezzel összefüggésben a fajra, nemre, vallásra való különbségtétel tilalmát nevesíti. A szociális haladásra, és az életfeltételek javítására is többször utal az Alapokmány, de érdemben nem tisztázza, hogy melyek is *in concreto* a védelemben részesített jogok.

Ezután szokás kitérni arra, hogy egy részletes emberi jogi katalógus elkészítésére azonban nem volt idő San Franciscóban, és még ha lett is volna, beillesztése megbillentette volna az ENSZ Alapokmány szerkezeti egyensúlyát, vagy pedig egy nagyon bonyolult, a nemzetközi együttműködés számos területének részletes kidolgozottságát feltételező, azokat hordozó mellékletek tömkelegét eredményezte volna. Így azután – tulajdonképpen Szabó Imre¹ rekonstrukciója alapján – többnyire

¹ KOVÁCS ISTVÁN–SZABÓ IMRE: *Az emberi jogok dokumentumokban*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1976, 349.

röviden fel szoktuk idézni René Cassin koncepcióját az emberi jogvédelem pilléreinél koncepciójáról, majd bemutatjuk azt, hogyan jutott el a világszervezet az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatán keresztül az 1966-os Egyezségokmányokig.²

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának értékelésében sokáig meghatározó szerepet játszott az a közismert tény, hogy a Szovjetunió és néhány, alapvetően már a moszkvai befolyás alá tartozó állam tartózkodott a szavazástól.³ Ez sztereotípiákat eredményezett úgy Keleten, mint Nyugaton, és tulajdonképpen már az okmány kidolgozására is visszavetítette azokat a nézeteket és konfliktusokat,⁴ amelyek valójában Visinszkij 1948. december 10-i közgyűlési beszédében hangzottak el.⁵ A sztálinizmus

² „Az emberi jogok katalógusának elfogadására rövidesen sor is került, de már megváltozott körülmények között. Az eredeti koncepció egy hárompilléres struktúra kiépítésével számolt. Eszerint az elérendő célokat és eszményeket felvázoló ENSZ közgyűlési határozat jelentené az első pillért, a jogok nemzetközi szerződésben történő tételes, az államokat jogilag kötelező felsorolása a másodikat, a számonkérés mechanizmusa szintén nemzetközi jogi kötelezettség formájában pedig a harmadikat. *René Cassin* francia jogász dolgozta ki ezt a koncepciót, amelynek első pillére lett az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata. Ennek alaptervezetét is ő készítette el, s mindezekért utóbb Nobel-békedíjat kapott. *Eleonor Roosevelt*, az elnök özvegye és az Amerikai Egyesült Államok első ENSZ-nagykövete annyira aktívan vett részt a közgyűlési vitákban és a dokumentum népszerűsítésében, hogy hazájában őt tekintik a dokumentum „anyjának”. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát azonban – az eredeti elképzelésekkel szemben – a Közgyűlésen nem egyhangúan fogadták el, hanem a Szovjetunió és néhány szövetségese tartózkodásával, akik úgy mondtak keveselltek benne a szociális jogokra hivatkozást, hiányolták továbbá a kisebbségvédelmet, de a szuverenitást abszolutilizáló felfogásukból kiindulva jócskán bírálták a politikai jogok megfogalmazását is. A másik két pillér megalkotása évtizedeket késett, és el is tért Cassin koncepciójától. Kettéváltak ugyanis a polgári és politikai jogokra, illetve a gazdasági, szociális és kulturális jogokra vonatkozó normaalkotás, ugyanakkor a katalógust illető jogi kötelezettségvállalás és a kontrollmechanizmus ugyanabban a nemzetközi szerződésben jelent meg.” KOVÁCS PÉTER: *Nemzetközi jog*. Budapest: Osiris, 2006, 302–303.

³ Szovjetunió, Bjelorusszia, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lengyelország, Ukrajna illetve Dél-Afrika és Szaud-Arábia.

⁴ A Hajdú Gyula szerkesztésében megjelent és a hatvanas évekig használt nemzetközi jogi tankönyv bár a hiányosságokkal, a kihagyott lehetőségekkel magyarázta a tartózkodást, de itt sem tudta megállni, hogy ne helyezzen el egy „vörös farkat”, okulásul, miheztartás végett: „A nyilatkozatot egyébként az imperialista államok már eleve a Szovjetunió és a népi demokrácia országai belső ügyeibe való *beavatkozás céljaira szánták*.” BÚZA LÁSZLÓ–FLACHBART ERNŐ–HAJDÚ GYULA–VITÁNYI BÉLA: *Nemzetközi jog*. Budapest: Tankönyvkiadó, 1954, 192.

⁵ A szavazást megelőző, hosszú záróbeszédében azonban az ekkor külügyminiszterhelyettes Andrej Visinszkij olyan stílust használt, amely radikálisan különbözött a többi, a tartózkodás mellett döntő államnak az elszalasztott lehetőségeket, a nem kellő merészséget hangsúlyozó megszólalásaitól. Szinte minden egyes, nemzetközi jogi természetűként minősíthető kritikát hosszú vörös farkot követett, amelyben bő lére eresztve, reakciósnak minősítette a szovjet álláspontot nem osztókat, az állam abszolút szuverenitásának szovjet felfogását bírálókat burkolt expanzionizmussal vádolta, a hitleri rendszer emberi jogsértéseit a II. világháborúhoz vezető úton kevésbé jelentősnek minősítette, mint a Chamberlain–Daladier féle ún. müncheni megbékítési politikát. Lényegében csak a kommunista berendezkedést tekintette olyanoknak, mint ami valóban képes biztosítani a jogokat, hosszasan méltatta a nemzetiségi kérdés szovjet megoldását, sajnálkozott, hogy az ENSZ egy ilyen dokumentumhoz adja a nevét, stb. A/PV.183rd plenary meeting. 119. *Continuation of the discussion on the draft universal declaration of human rights: report of the Third Committee (A/777)*, 923–930. Bizonyos részei a beszédnek és mindenekelőtt a kritikai elemek hallhatók az alábbi helyen: FicheMédia – Première réunion de l’Organisation des Nations Unies Les Actualités Françaises AF – 18/01/1946 http://www.ina.fr/archivespourtout/index.php?vue=notice&from=fulltext&full=Roosevelt%2C+Eleonor&cs_page=1&num_notice=13&total_notices=16

megtagadása után a Szovjetunió magatartása is jelentősen változott az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának értékelését illetően,⁶ azonban továbbra is leegyszerűsítjük a kérdést, ha úgy gondoljuk, hogy itt mindössze a szovjet rendszer és a szabad világ látványos összecsapásáról volt szó.

Érdeemes tehát rekonstruálni a megszületés körülményeit – már amennyiben előkészítő anyagok (*travaux préparatoires*) híján, szakirodalmi illetve életrajzi utalások, a hatvanadik évfordulóra készülve az ENSZ honlapjára helyezett, kibővített történelmi dokumentáció, illetve a világhálón elérhető egyéb elemzések összevetése alapján ez egyáltalán lehetséges.

II.

Bár Harry Truman amerikai elnök az ENSZ alapokmányát elfogadó konferencián tartott záróbeszédében⁷ utalt arra, hogy egy „International Bill of Rights”-ot meg kell majd alkotni, az ENSZ Közgyűlés első ülészakán nem az amerikai delegáció, hanem Panama állam képviselője, korábbi elnöke, Ricardo Alfaro vetette fel, hogy készüljön el a nyilatkozat, amelyet ő az Alapokmányhoz kívánt volna csatolni. E célból egy tervezetet be is nyújtott, amelyet valójában egy amerikai tudományos intézet (az American Law Institute) készített el.⁸ Ennek alapján bízta meg a Közgyűlés az Emberi Jogi Bizottságot⁹ (Commission des Droits de l’Homme), hogy végezze el a szövegezést. Ennek az elnöke ekkor az egyszersmind ENSZ-nagykövetségként szolgáló Eleanor Roosevelt, az amerikai elnök özvegye volt. Ő egyszerre volt pragmatikus és nyitott, franciául, spanyolul és olaszul is beszélő, és a nemzet özvegyéből a képességeit illetően a State Department szkeptikusait¹⁰ hamar megcáfoló, nagy befolyású személyiséggé vált.

A tényleges szövegezés három testületben folyt: az Emberi Jogi Bizottság ugyanis választott egy szerkesztőbizottságot,¹¹ majd utóbb egy kibővített szerkesztőbizottságot is.¹² A szűkebb szerkesztőbizottság pedig átalakult ez utóbbi

⁶ KOVÁCS– SZABÓ i. m. 350.; HARASZTI–HERCZEGH–NAGY: *Nemzetközi jog*. Budapest: Tankönyvkiadó, 1979, 191.

⁷ PAUL DOSTERT: La Déclaration Universelle des Droits de l’Homme – Histoire d’un texte. *Forum*, n°188, (Décembre 1998), <http://www.forum.lu/bibliothek/ausgaben/inhalt/artikel/?artikel=4111>, 9.

⁸ SUSAN WALTZ: Who wrote the Universal declaration of human rights? *America.Gov – E.JournalUSA*, <http://www.america.gov/st/hr-english/2008/November/20081119135247xjyrrep6.023806e-02.html>, 1.

⁹ Az Emberi Jogi Bizottságnak ekkor az alábbi államok voltak tagjai: Ausztrália, Belgium, Bjeloruszlia, Chile, Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Egyiptom, Franciaország, Fülöp-szigetek, India, Irán, Jugoszlávia, Kína, Libanon, Panama, Ukrajna, Szovjetunió, Uruguay. *Eleanor Roosevelt and the Universal Declaration of Human Rights. The Task Force – Celebrating Eleanor Roosevelt – 2008*, 5. (a továbbiakban: *Eleanor Roosevelt and...*) http://www.erooseveltudhr.org/index.php?option=com_docman&task=doc_download&gid=5

¹⁰ PAM PERRAUD: Human Rights Commission. (in: *Celebrating Eleanor Roosevelt & the Universal Declaration of Human Rights*) http://www.erooseveltudhr.org/index.php?option=com_content&task=view&id=36&Itemid=86, 1–2.

¹¹ Az amerikai Eleanor Roosevelt, a kínai P. Chang, a libanoni Charles Malik, és az ENSZ apparátusban dolgozó kanadai professzor, John Humphrey.

¹² Eleanor Roosevelt, P. Chang, Charles Malik, John Humphrey mellé ekkor került be a francia René Cassin, az ausztrál Hodgson ezredes, a chilei Herman Santa Cruz, az angol Geoffrey Wilson és a szovjet nemzetközi jogász, Vlagyimir Koreckij.

elnökségévé, de immár René Cassin, az Emberi Jogi Bizottság francia tagját is maga között tudva.¹³

A szövegezésben résztvevő személyek különböző háttérűek és képzettségűek voltak, volt közöttük politikus, filozófus, jogász, egyetemi ember. Ugyanakkor a gyakorlati jogászok, politikusok, katonák mögött azért a nemzetközi jogtudomány nagy alakjait is beazonosíthatjuk, így az angol delegátus tanácsadója Sir Hersch Lauterpacht volt, míg a francia René Cassin mögött ott volt Georges Scelle, az Állandó Nemzetközi Bíróság egykori bírója, valamint Donnedieu de Vabres, Suzanne Bastid, Charles Chaumont.¹⁴

Eleanor Roosevelt nem ritkán teadélutánnak, vacsorának álcázott rendkívüli üléseket is tartott, ahol megpróbálta a minél nagyobb összhangot elérni, és tartani a tervezett ütemet.¹⁵ Ezekre a praktikákra annál inkább szükség volt, mivel az első kísérlet, a konfucianista Peng Chun Cheng és az eredetileg még *rapporteur*nek megválasztott természetjogász filozófus, Charles Habib Malik – a társaság két „szellemi óriása”¹⁶ – között a dokumentum alapkoncepciójának megbeszélésére szánt találkozó egy több órás összehasonlító filozófiai eszmecserevé fajult¹⁷ alapvetően a konfucionizmusról illetve Aquinói Szent Tamásról. Cheng azzal képesztette el Eleanor Rooseveltet, hogy azt javasolta, először is az emberi jogok mögött álló filozófiai-vallásfilozófiai gyökereket kutassák, és az általa több hónapos időtartamban megbecsült, a konfucionizmusban történő elmélyülés után folytassák csak a szövegezését.¹⁸ Ezt a történetet többen is felidézik, és van olyan olvasat is, hogy Cheng tulajdonképpen azt a megközelítést védte, amit ma kulturális relativizmus cím alatt szoktak említeni, azaz, hogy minden társadalom a saját szokásainak megfelelően törekedjék arra, hogy az ember jogait biztosítsa.¹⁹

Elkerülendő, hogy végláthatatlan, hasznos eredményt nem hozó vita húzza az időt, döntött úgy Eleanor Roosevelt,²⁰ hogy egy „nulladik variáció” jellegű munkaokmányt készített el, hogy annak alapul vételével kezdődjön el az érdemi munka. (Ezzel azonban változtatott azon az eredetileg általa is osztott gondolaton, hogy a nyilatkozat filozófiai ihletettségű, ünnepélyes dokumentum legyen.)²¹ A munka során azonban az első arab-izraeli háború kitörése illetve az ázsiai konfliktusok még inkább a pragmatikus megfogalmazások irányába ösztökélték a résztvevőket.²²)

¹³ Eleanor Roosevelt, René Cassin, John Humphrey, Charles Malik, P. Chang.

¹⁴ EMMANUEL DECAUX: *L'élaboration de la Déclaration universelle des droits de l'homme*. (kézirat) 2–3. (A 2008. október 28-án, Párizsban, a Conseil d'État-n rendezett, René Cassin gondolatainak aktualitása c. emlékkonferencián tartott előadás kézírata.)

¹⁵ PERRAUD i. m. 3.

¹⁶ WALTZ i. m. 2.

¹⁷ WALTZ i. m. 1.

¹⁸ Eleanor Roosevelt emlékirataiból idézi: The Universal Declaration of Human Rights: the First Global Statement of the Inherent Dignity and Equality of All. United Nations Information Service, UnisVienna, 7 December 2007, 1.

¹⁹ G. WERBROUCK: Une révolution oubliée: La naissance la Déclaration Universelle des Droits de l'Homme Association Médicale pour la Prévention de la Guerre Nucléaire – N°75: 3 ème trimestre 2001, <http://www.ampgn.be/online/index.php/2006/11/24/53-n75-3-eme-trimestre-2001>, 2.

²⁰ PERRAUD i. m. 3.

²¹ WALTZ i. m. 2.

²² WALTZ i. m. 3.

Így 1947. június 9-én mutatták be azt a dokumentumot, amelyet az ENSZ titkársági apparátusában tevékenykedő, az emberi jogi ügyosztályt vezető John Humphrey – aki korábban a McGill egyetem nemzetközi jogász professzora volt – készített el Eleanor Roosevelttel kérésére, munkatársával, a francia Emile Giraud professzorral. Ez egy összehasonlító jogi természetű tervezet volt, amelyben szintetizálni próbálták azokat a jogokat, amelyek megvannak a nemzeti alkotmányokban, és mindezt egy négyszázoldalas kommentár egészítette ki.²³ Tudományos megalapozottságú volt ugyan, de politikailag nem igazán használható, mivel nem volt megragadó ereje. Ez így emészthetetlen, ezért helyette halandók által is olvasható dokumentum kell, vélte Eleanor Roosevelt.²⁴

A szovjet delegátus²⁵ javaslatára – amely a kezdeményezője²⁶ volt a kiszélesítésnek – ismét a szűkebb körben történő átszövegezés mellett döntöttek, és négy főre²⁷ csökkentett összetételben folytatva a munkát, megbízták René Cassint, hogy szerkessze át, világosabbá téve és egyszerűsítve a Humphrey-tervezetet.²⁸ Ő emellett figyelembe vette a panamai és a kubai kormány által benyújtott tervezetet,²⁹ de egyesek szerint alapvetően az 1789. évi francia forradalom nemzetgyűlése által elfogadott, az Ember és Polgár Jogainak Nyilatkozata szolgált számára mintául.³⁰

A De Gaulle tábornok köréhez tartozó, de hazáját már 1924–1938 között a Nemzetek Szövetségében, majd az Egyesült Nemzetek Szervezetében 1946–1958 között képviselő, ekkor a közigazgatási legfelső bíróság (Conseil d'État) vezetését is ellátó, korábban a Szabad Franciaország számos dokumentumát megfogalmazó, De Gaulle elképzeléseit jogi formába öntő René Cassin³¹ 1947. június 17-én mutatta be az átdolgozott tervezetet, amely új preambulumot kapott és egyszerűsödött. Cassin az átstrukturálásra vonatkozó javaslatát az ókori görög templomok építészeti jellemzőire való hivatkozással először – úgy tűnik – ekkor támasztotta alá.³²

²³ PERRAUD i. m. 3.

²⁴ WERBROUCK i. m. 2.

²⁵ Több név is szerepel a különböző dokumentumokban, visszaemlékezésekben, tanulmányokban. A szövegezésben az Emberi Jogi Bizottság szovjet tagjaként Alexandr Bogomolov lett elsőként megnevezve, de Eleanor Roosevelttel már az első ülésen jelezte, hogy Bogomolovot Vlagyimir Koreckij – a Nemzetközi Bíróság későbbi bírója – fogja helyettesíteni. Egy idő után azonban Alexej Pavlov is megjelent, és vele egy jóval élesebb stílust jelentettek meg a szovjet felszólalások.

²⁶ Más források szerint itt egy közös francia-szovjet javaslat volt a kiindulópont, amelyben a két állam tiltakozott az Emberi Jogi Bizottságnál, hogy az európai jogi szemlélet nem tükröződik kellően. *Eleanor Roosevelt and...* 8.

²⁷ Eleanor Roosevelt, René Cassin, Charles Malik, Geoffrey Wilson. PERRAUD i. m. 3.

²⁸ PERRAUD i. m. 3.

²⁹ RENÉ CASSIN: La genèse de la Charte des droits de l'homme. *Le Courrier de l'Unesco*, janvier 1968 <http://www.aidh.org/60ddh/60-cassin02.htm>, 1.

³⁰ GEORGES-HENRI SOUTOU: La France et la Déclaration universelle. <http://www.aidh.org/60ddh/60-soutou.htm>, 2.

³¹ RENÉ PLEVEN: René Cassin et la France Libre. In *Actualité de la pensée de René Cassin. Actes du colloque organisé par l'Association pour la fidélité à la pensée de René Cassin*. (Paris 14–15 novembre 1980); réédition: Institut International des Droits de l'Homme, 2008, 31–35.

³² Ebben az értelemben: MARY ANN GLENDON: The Rule of Law in the Universal Declaration of Human Rights. *Northwestern University Journal of International Human Rights*, Vol. 2 (April 2004), 4.§, 2. <http://www.law.northwestern.edu/journals/jihr/v2/5/>

Június 18-án vetette fel Eleanor Rooseveltnél, hogy döntsenek: nemzetközi szerződést készítsenek-e vagy pedig jogi kötelező erővel nem bíró nyilatkozatot. Ő maga a nyilatkozat mellett érvelt, egyrészt az Amerikai Függetlenségi Nyilatkozat hagyományai miatt, másrészt pedig azért, mivel el akarta kerülni, hogy a dokumentum szerződés gyanánt ugyanarra a sorsra jusson, mint az ENSZ elődjének, a Wilson elnök által kezdeményezett Nemzetek Szövetségének az Egyezségokmánya, amelyet az amerikai szenátus nem volt hajlandó ratifikálni.³³ A kibővített szerkesztőbizottságban az angol képviselő volt az, aki a szerződéses jelleg mellett érvelt, és őt ebben támogatták a kis országok képviselői. Franciaország az amerikai álláspontot támogatta, hangsúlyozva, hogy az elvek ünnepélyes deklarálását majd utóbb fogják aprópénzre váltani a megkötendő nemzetközi szerződésekkel,³⁴ és ez már emlékeztetett René Cassin „három pilléres híd” koncepciójára.³⁵ Ausztrália és India figyelme mindenekelőtt egy megalkotandó kikényszerítő mechanizmus fontosságára irányult, lehetőleg egy nemzetközi bíróság létrehozásával, amely befogadhatná az egyéneknek az államok ellen benyújtott panaszait is.³⁶ Jóllehet a szovjet nemzetközi jogi doktrínának kulcseleme volt a szuverenitás abszolutizálása és a hatékony kontrollmechanizmusok kikerülésének fontossága,³⁷ azonban a vita e pontján az egyértelmű állásfoglalás helyett a Szovjetunió és táborá az időhúzásra játszottak, bár leginkább egyiket sem támogatták volna.³⁸ A vita azonban nem dőlt el, és a szerkesztőbizottság számára azt az utasítást adták, hogy dolgozzon egyszerre egy szerződési és egy nem szerződési természetű dokumentum tervezetén.³⁹

A szerkesztőbizottság 1948. május 3-án nagyjából már a véglegesre emlékeztető formában megfogalmazott dokumentumot vitatott meg, és 1948. május 24-én mutatta be tervezetét az Emberi Jogi Bizottságában.⁴⁰ A szovjet kritikák igazán ekkor jelentek meg abban az éles formában, ami rányomta a bélyegét az elfogadáshoz vezető útra.⁴¹

Az Emberi Jogi Bizottságban hosszas viták folytak az állam szerepéről a gazdaságban. Az amerikai és az angol képviselő azt a minimumra kívánta volna redukálni

³³ PERRAUD i. m. 3. Ez azzal összefüggésben is aktuális aggodalom lehetett, hiszen ekkor az Egyesült Államok számos déli állama még nem ismerte el az afroamerikaiak számára a polgári jogi jogegyenlőséget, és ez külön is hátráltathatta volna az amerikai csatlakozást egy esetleges szerződéshez. Ld. CHRISTINE FAURÉ: Réflexions sur la Déclaration universelle des Droits de l'Homme de 1948. http://halshs.archives-ouvertes.fr/docs/00/34/49/01/PDF/Declaration_universelle_final_1.pdf, 3.

³⁴ GLENDON i. m. 22. §, 8.

³⁵ Lásd a 3. számú lábjegyzetet.

³⁶ GLENDON i. m. 22. §, 8. o

³⁷ KOVÁCS PÉTER: A rendszerváltozás hatása a magyar nemzetközi jogi doktrínára – a tankönyvek tükrében. In *Facultas Nascitur – a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara alapításának 20. évfordulójára készített tanulmánykötet*. Miskolc: Bíbor, 2001, 221–249.; KOVÁCS PÉTER: A rendszerváltozás hatása a magyar nemzetközi jogi doktrínára. In JAKAB ANDRÁS–TAKÁCS PÉTER (szerk): *A magyar jogrendszer átalakulása 1985/1990–2005*. II. k. Budapest: Gondolat–ELTE-AJK, 2007, 897–908.

³⁸ GLENDON i. m. 22. §, 8.

³⁹ PERRAUD i. m. 3.

⁴⁰ PERRAUD i. m. 3.

⁴¹ PERRAUD i. m. 4.

(következésképpen a gazdasági, szociális jogokat sem kívánták a kelleténél jobban hangsúlyozni), míg a szovjet képviselő a tervgazdálkodást végző állam jelentőségét emelte volna ki, és ennek összefüggésében a nagyvonalúbban, de emellett egyértelműbben megfogalmazott fordulatokat akart ezen jogok tekintetében.⁴² Érdeemes arra is emlékeztetni, hogy ugyanakkor Cassin a tárgyalásokon sok hasonlóságot látott az emberi jogokra vonatkozó francia és szovjet álláspont között, legalábbis ami az emberi jogok érvényesítésének államon belüli és azon kívüli vetületeit illeti: a kettő között – úgymond – nincs is összeegyeztethetlenség.⁴³ Ugyanakkor a belső joghatósági kör terjedelmét illetően Cassin és a szovjet delegátus rendszeresen összeütköztek.⁴⁴ A gazdasági és szociális jogok legerősebb patrónusai azonban valójában a bizottság latin-amerikai államai voltak.⁴⁵ Egyiptom és India képviselője ekkor még kategorikusan elleneztek a gazdasági és szociális jogok bármilyen formában történő bevetését a tervezetbe,⁴⁶ míg a libanoni Malik azzal próbálta befolyásolni a vitát, hogy beterjesztett egy cikket azon előfeltételek megteremtésének fontosságáról, amelyek nyomán elvárható majd a nyilatkozatban foglaltak teljeskörű végrehajtása.⁴⁷ Ez lett a végső változatban lényegében a 28. cikk,⁴⁸ de Cassin ekkor még megfogalmazott egy általános bevezetőt a szociális jogokhoz, amelyhez elfogadták az egyiptomi Omar Loutfinak a nemzetközi együttműködésre és a fokozatos érvényesítésre vonatkozó kiegészítéseit is.⁴⁹ Így született meg – a végső számozásban – a 22. cikk⁵⁰ A szovjet delegáció a szuverenitás védelme mellett azonban a hátrányos megkülönböztetés minden formáját is határozottan tiltani kívánta, és egy mai amerikai szerző szerint az e tárgyban képviselt következetes szovjet álláspont nélkül az érintett cikk jóval gyengébb lett volna.⁵¹ Ezt egészítette ki egyiptomi kérésre a dokumentum megfogalmazásának az egyetemességre való hangsúlyozott törekvése, azaz, hogy az államok által igazgatott területekre, azaz a gyarmatokra is vonatkozzon.⁵² A fülöp-szigeteki delegátus ugyanebben az értelemben – és a náciizmus példájára hivatkozva – azt javasolta, hogy a nemzeti szokások tiszteletben tartására történő utalást azért kell mellőzni, mivel az visszaéléseknek nyitna teret.⁵³

⁴² GLENDON i. m. 15.§, 5.

⁴³ DEACUX i. m. 4.

⁴⁴ GLENDON i. m. 28.§

⁴⁵ WALTZ i. m. 2.

⁴⁶ GLENDON i. m. 15.§, 5.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ 28. cikk „Minden személynek joga van ahhoz, hogy mind a társadalmi, mind a nemzetközi viszonyok tekintetében olyan rendszer uralkodjék, amelyben a jelen Nyilatkozatban kinyilvánított jogok és szabadságok teljes hatállyal érvényesülhessenek.”

⁴⁹ GLENDON i. m. 16.§, 6.

⁵⁰ 22. cikk „Minden személynek mint a társadalom tagjának joga van a szociális biztonsághoz; minden személynek ugyancsak igénye van arra, hogy – az államok erőfeszítései és a nemzetközi együttműködés eredményeképpen és számot vetve az egyes országok szervezetével és gazdasági erőforrásaival – a méltóságához és személyiségének szabadon való kifejlődéséhez szükséges gazdasági, szociális és kulturális jogait kielégíthesse.”

⁵¹ WALTZ i. m. 2.

⁵² WALTZ i. m. 3.

⁵³ Uo.

A férfi-női egyenjogúság és ennek a megfogalmazásbeli tükröztetése – azaz, hogy azokon a nyelveken, amelyek nyelvtana és struktúrája a hímnem, nőnem elkülönítésére épül, se lehessen úgy értelmezni, hogy itt csak a férfiak jogairól van szó – különösen fontos volt Indiának.⁵⁴ A rabszolgaság elítéltetése a lengyel delegátusnak köszönhető.⁵⁵ A kisebbségi klauzula elutasítását Waltz már az érzékelhető szovjet-jugoszláv feszültséggel magyarázza,⁵⁶ és nem annyira az e téren persze nyilvánvalóan hűvös nyugati állásponttal. (Érdemes azonban megjegyezni, hogy 1948 májusában a tervezetben még volt egy, a kisebbségvédelemre vonatkozó cikk, éspedig nagyjából ugyanazzal a szöveggel,⁵⁷ és érdekes módon ugyanazzal a sorszámmal, mint ahogyan az 1966. évi polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányban a 27. cikk ma szól. Az 1948. december 10-i szovjet⁵⁸ és jugoszláv⁵⁹ felszólalás a kisebbségi kérdések vonatkozásában érdemben azonos álláspontot tükrözött, a különbségek a visinszkiji stílusra mutattak vissza.) A jogok és köteleességek összefüggéseit, a korlátozási jogcímeket felmutató 29. cikk⁶⁰ fordulatai viszont a filozófus Maliknak köszönhetőek.⁶¹

Az ENSZ Közgyűlés III. bizottságában – amelyet ekkor éppen Malik⁶² elnökölt – 1948. augusztus 28-án mutatta be Eleanor Roosevelt, mint az Emberi Jogi Bizottság elnöke az 1948 júliusára elkészült tervezetet, amely ezután nyolcvan ülésen, százhatven módosító és kiegészítő javaslatot megvitatva véglegesítődött és jutott el a cikkelyenként szavazás során oda, hogy harminc cikkelyéből huszonháromat egyhangú szavazással fogadjanak el.⁶³ (Mások nyolcvanegy ülésről, százhatvannyolc módosító

⁵⁴ WALTZ i. m. 2. (Indiát ebben később a III. bizottságban és a Közgyűlésen mindenekelőtt Dominika és Dánia támogatta.)

⁵⁵ WALTZ i. m. 2.

⁵⁶ WALTZ i. m. 3.

⁵⁷ „Olyan államokban, ahol jól elhatárolt nemzeti, vallási vagy nyelvi kisebbségek élnek, akik különböznek a lakosság többi részétől és megkülönböztetett bánásmódot igényelnek, az ilyen csoportokhoz tartozó személyeknek joguk van arra, hogy a közrend és közbiztonság által megvont keretek között, figyelemmel az állam törvényhozási egységességére, iskolákat, vallási és kulturális intézményeket nyissanak és tartsanak fenn saját nyelvüket és saját írásukat használják.” DEACUX i. m. 8.

⁵⁸ A/PV.183rd plenary meeting. 119. Continuation of the discussion on the draft universal declaration of human rights: report of the Third Committee (A/777), 926–927.

⁵⁹ A/PV.183rd plenary meeting. 119. Continuation of the discussion on the draft universal declaration of human rights: report of the Third Committee (A/777), 916–917.

⁶⁰ 29. cikk „1.) A személynek kötelességei vannak a közösséggel szemben, amelynek keretében egyedül lehetséges a személyiség szabad és teljes kifejlődése. (2) Jogainak gyakorlása és szabadságainak élvezete tekintetében senki sincs alávétve más korlátozásnak, mint amelyet a törvény kizárólag mások jogai és szabadságai elismerésének és tiszteletben tartásának biztosítása érdekében, valamint a demokratikus társadalom erkölce, közrendje és általános jóléte jogos követelményeinek kielégítése érdekében megállapít. (3.) Ezeket a jogokat és szabadságokat semmi esetre sem lehet az Egyesült Nemzetek céljaival és elveivel ellentétesen gyakorolni.”

⁶¹ GLENDON i. m. 18.§, 6–7.

⁶² Így egykori rapporteursége ellenére Malik végül is nem került olyan helyzetbe, hogy az ő nevéhez köthesse a sajtó és a közvélemény a dokumentumot. De azt is láthattuk, hogy valójában az ő szerepe Cassin megbízatása után ténylegesen is háttérbe szorult.

⁶³ WERBROUCK i. m. 2.

javaslatról és mintegy ezernégyszáz szavazásról tudnak.⁶⁴ Maga René Cassin nyolcvanhét ülésre és tíz különbizottsági ülésre emlékezett.⁶⁵ E viták során vérzett el véglegesen az emberi jogok bíróságának Ausztrália által felvetett gondolata,⁶⁶ valamint a hontalanok és a menekültek javára gyakorolható beavatkozás,⁶⁷ s vált viszont egyértelművé maga a cím: hogy tudniillik nem az angolszászok által preferált Emberi Jogok Nemzetközi Nyilatkozata, hanem Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata lesz. E változtatás azt sugallta, hogy a gyarmatokon is érvényesíteni kell e jogokat, és azok nem pusztán az államok közötti megállapodáson (azaz nemcsak az adott kor nemzetközi jogán) alapulnak.⁶⁸

Cassin tanúsága szerint a Nyilatkozat szövege jelentősen rövidült e viták során, és a diszkriminációtilalom (2. cikk) a jogorvoslathoz való jog (8. cikk), menedékjog (14. cikk), a jog az állampolgársághoz (15. cikk), a házassághoz való jog és a házasfelek egyenlősége (16. cikk), a közéletben való részvétel (21. cikk) szövege javult vagy kiegészítésre került.⁶⁹

A Közgyűlés plenumán – a Nyilatkozatnak szentelt három ülésen – csak egy ponton történt változtatás: a III. bizottságban jugoszláv javaslatra még erőteljes antikolonialista hangvétellel iktattak be egy külön – 3. cikkelyt a gyámsági és az önkormányzattal nem rendelkező területeken biztosítandó emberi jogokról, de ezt a Közgyűlés elvetette, és csak a megkülönböztetés tilalmáról szóló 2. cikknek a végére,⁷⁰ a korábbihoz képest puhított formában került be a gondolat.⁷¹ A Közgyűlés a különböző szövegmódosítási javaslatokat, köztük a Szovjetuniónak és táborának a javaslatait következetesen leszavazta, érdemben a III. bizottsági szövegen a fenti egy kivételt leszámítva már nem változtatott.⁷²

Végző soron azonban mégis maradtak ellenzők, a kompromisszum a tartózkodás pozíciójába való vonulásban nyilvánult meg, és így a Szovjetunió, Bjeloruszszia, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lengyelország, Ukrajna illetve Dél-Afrika és Szaúd-Arábia nem szavazta meg a Közgyűlés párizsi ülészakán, 1948. december 10-én a dokumentumot. Jemen és Honduras pedig távol maradt a szavazástól.⁷³

⁶⁴ CLAUDE WELCH: The Universal Declaration of Human Rights at Sixty. *EJournal USA* 19 November 2008 <http://www.america.gov/st/democracyhr-english/2008/November/20081119115005xjyrrep0.5346033.html>, 6.

⁶⁵ CASSIN i. m. 1.

⁶⁶ SOUTOU i. m. 2.

⁶⁷ GEORGES-HENRI SOUTOU: La France et la Déclaration universelle des droits de l'homme du 10 décembre 1948. *Actualité en France* n°35, août 2008. http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/france_829/droits-homme_19329/dossiers_19331/france-declaration-universelle-droits-homme-du-10-decembre-1948_68605.html, 1.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ CASSIN i. m. 1.

⁷⁰ „Ezenfelül nem lehet semmiféle megkülönböztetést tenni annak az országnak, vagy területnek politikai, jogi vagy nemzetközi helyzete alapján sem, amelynek a személy állampolgára, aszerint, hogy az illető ország vagy terület független, gyámság alatt áll, nem autonóm vagy szuverenitása bármely vonatkozásban korlátozott.”

⁷¹ SOUTOU i. m. 2.

⁷² Uo.

⁷³ Déclaration universelle des droits de l'homme. Historique de la Déclaration universelle des droits de l'homme. <http://www.un.org/french/aboutun/historique.htm>

Szaúd-Arábia a prozelitizmustól tartott⁷⁴ a vallásszabadságnak abban a megfogalmazásában, ahogyan azt a 18. cikkbe,⁷⁵ a vallás és a meggyőződés megváltoztatásának szabadságára is történő utalással bekerült. Van olyan nézet is, hogy a férfiaknak és a nőknek a házasságban is érvényesítendő egyenlősége, illetve ennek az iszlámmal való összeegyeztetési nehézségei rejtett a szaúdi tartózkodás mögött.⁷⁶ Dél-Afrika tartózkodását az apartheidpolitikával hozhatjuk összefüggésbe.⁷⁷

III.

Az ún. enyhülés óta ezek a viták elcsitulnak, úgy tekintik a Nyilatkozatot, mint amely valóban az államok közfelfogását tükrözik és immár szokásjogi értékűnek, illetve az ENSZ Alapokmányának az emberi jogok biztosítását hirdető cikkelyei általános értelmezésének tekinthetők. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát illetően nem megalapozatlan az *erga omnes* jelleg konstatálása sem, s bizonyos elemei akár imperatív jellegűeknek is minősíthetők. Mint a Nemzetközi Bíróság is kimondta, „emberi lényeket szabadságuktól önkényesen megfosztani és sanyarú feltételek között őrizni, fizikai kényszernek kitenni nyilvánvalóan összeegyeztethetetlen az Egyesült Nemzetek Alapokmányának elveivel és az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában kimondott alapvető jogokkal.”⁷⁸

Ahogy az életművéért és különös tekintettel az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának megfogalmazásában játszott szerepéért Nobel-békedíjat kapott René Cassin mondta,⁷⁹ ez a dokumentum olyan, mint egy görög templom bejárata:

- a preambulumnak hét tételben⁸⁰ megfogalmazott bevezető gondolatai (a háború szörnyűségeire, a béke és az együttműködés fontosságára való emlékeztetés) nyomán kialakított *lépcsőkön* jutunk fel
- az *alapszatra*, ami a Nyilatkozatban felsorolt elvek betartásának követelményét, mint egy elérendő közös eszményt hangsúlyozó bevezető mondatból, valamint ezt követően a szabadnak született ember méltóságának megkérdőjelezhetetlen voltát, a megkülönböztetés tilalmát kimondó cikkekből (1–2. cikkek) áll.

⁷⁴ WALTZ i. m. 3.

⁷⁵ 18. cikk „Minden személynek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához, ez a jog magában foglalja a vallás és a meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallásnak vagy a meggyőződésnek mind egyénileg, mind együttesen, mind a nyilvánosság előtt, mind a magánéletben oktatás, gyakorlás és szertartások végzése útján való kifejezésre juttatásának jogát.”

⁷⁶ WERBROUCK i. m. 3. A gyarmatain élő muzulmán lakosságára figyelemmel valójában Franciaország is hangsúlyozottan óvatos volt e cikk megfogalmazása során, és ezért is ellenezte azt, hogy a gyarmatokra, gyámságokra és egyéb igazgatott területekre abszolút azonos szabályok vonatkozzanak. FAURÉ i. m. 3.

⁷⁷ Ugyanezen az állásponton van WERBROUCK i. m. 3.

⁷⁸ CIJ: az Egyesült Államok teheráni diplomáciai és konzuli személyzetének ügye, 1980. május 24., *Rec.* 1980, 91. §, 42.

⁷⁹ Ebben az értelemben, Cassinre hivatkozva mutatja be a logikai összefüggések strukturálhatóságát és szimbolikáját GLENDON i. m. 9–13. Hasonló értelemben: GÉRARD COHEN-JONATHAN: René Cassin et la conception des droits de l’homme. In *Actualité de la pensée de René Cassin...* i. m. 65.

⁸⁰ Mindegyik úgy kezdődik, hogy „tekintettel”, tehát hét „tekintettel” van.

Ezen áll négy *oszlop*:

- az ember szabadságjogai és a büntető eljárási és egyéb garanciák (3–11. cikkek),
- az ember és a család, az ember és a társadalom összefüggéseiben felfogott jogok (12–17. cikkek),
- a vallásszabadság, a kommunikációs jogok és a politikai jogok csoportja (18–21. cikkek),
- a gazdasági, kulturális és szociális jogok csoportja (22–27. cikkek).

Az oszlopokat a görög templomok bejáratának háromszögletű teteje, a szokásos *tympanon* fedi le:

– ennek azok az általános elvek felelnek meg, hogy az összes jog maguknak az emberi jogoknak az érvényesítésére szolgálnak, a jog korlátja a többiek joga. Az egyénnek vannak kötelességei, de a joggyakorlás korlátja a demokratikus társadalom közrendje, közérkölcse, mások jogai biztosítása. Az Egyesült Nemzetek céljaival ellentétesen, az itt deklarált jogok megszorítása, az attól való megfosztás érdekében nem hivatkozhat senki sem a szabadságjogokra. (28–30. cikkek)

Igaz, az emberi jogok egyetemes biztosításáról sem az elmúlt évtizedekben, sem ma nem lehet azt mondani, hogy az diadalmenet lett volna, vagy hogy az államok vezető politikusai templomi áhítatot éreztek volna, valahányszor az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatára terelődött a szó. Ez azonban nem jelenti azt, hogy ez az

okmány ne lenne kimagasló értékű szellemi produktum, vagy hogy megalapozatlan döntés lett volna december 10-ét az emberi jogok nemzetközi napjának nyilvánítani. Nagy formátumú politikusok és szerényebb képességű társaik, kiemelkedő jogászok és a diplomácia kipróbált rókái az egymást gyötrő vitákban olyan dokumentumot formáltak, amelyet az egyének, az államok és az emberiség alapvető viszonyítási pontnak tudnak tekinteni ma is.